

d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden

Neergaande waardering van het Nederlands in het onderwijs toen en nu

'L'histoire se repète' lijkt het wel met hoe een buitenlandse taal steeds meer terrein wint in het Nederlandse onderwijs. Nam het Frans sinds de zeventiende eeuw steeds meer de overheersende plaats van het Latijn over, tegenwoordig is het de buurtaal Engels die steeds verder oprukt in allerlei vormen van onderwijs in Nederland.

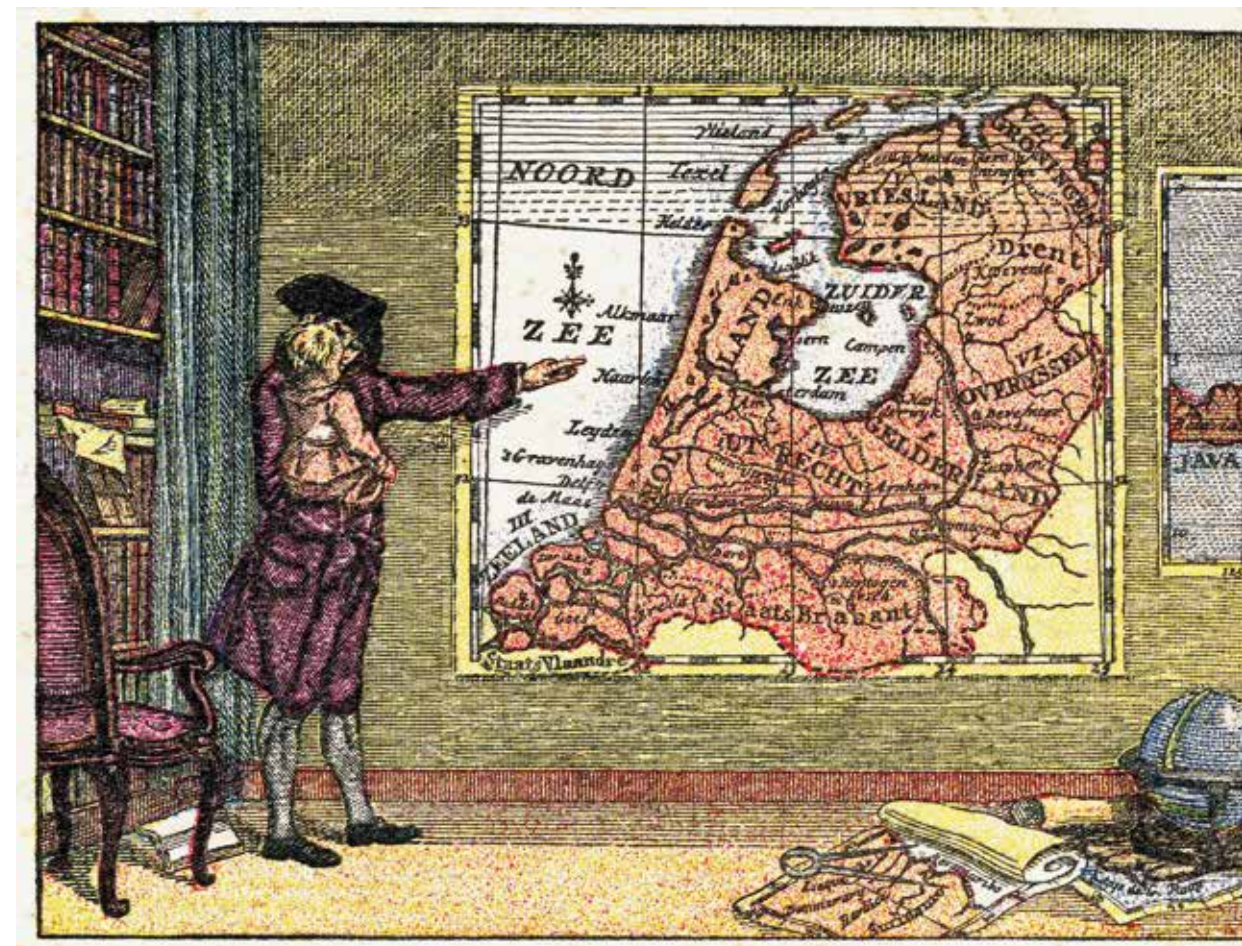
REITZE JONKMAN

In 1788 verscheen anoniem de *Verhandeling op d'Onacht der moederlyke Tael in de Nederlanden* als een pamflet tegen de onderwaardering van het Nederlands, ook in het onderwijs. Het bleek geschreven door de Vlaming Jan Baptist Chrysostomus Verlooy, die toentertijd voor een grotere plaats van de moedertaal pleitte. In een hernieuwde geannoteerde publicatie door Smeyers en Van den Broeck (1979) zijn in de inleiding de volgende dichtregels uit de zeventiende eeuw opgenomen: 'Naest het Latyn spant het Francois de Croone (...) / Want men siet het dagelykx in Dorp en Stede / Wie geen Francois en kan, en magh niet mede.' De druk van maatschappelijke uitsluiting werd in de pruijkentijd aangevoeld toen het Frans de in de Zuidelijke Nederlanden de enige bestuurs- en onderwijstaal was. Ook het culturele leven daar – maar ook in de Noordelijke Nederlanden – stond sterk onder druk

van Frankrijk: francomanie noemen de inleiders deze intense navolging van de door de adel en hogere burgerij in hun ogen beschaafdere taal.

Protest

Verlooy tekende niet alleen in het pamflet *d'Onacht* protest aan tegen het ontbreken van het Nederlands in de Zuid-Nederlandse cultuur, bestuur en media, maar ook tegen het slechte gebruik van het Frans ('In deze Fransdolheyd (...) ziet [men] in onze tegenwoordige staetsomstandigheden de schoonste zaken miskleed of ontzierd door onze gebrekkigheden in die tael'). Hij wees ook op het jezelf tekortdoen door het versmiden van het gebruik van de eigen taal. De 'eigendommen en schier ingeborenheden der moederlyke tale' kunnen alleen gebrekkig worden overgebracht in andere talen. Hij trok dit verder naar de nadelige gevolgen voor sociaal-culturele zaken, 'alle onze konsten zyn gekrenkt', niet alleen met

Prent van Cornelis Bogerts naar tekening van Pieter Wagenaar, 1781. Uit: J.H. Swildens, *Vaderlandsch A-B boek voor de Nederlandsche jeugd*. Onder de voorstelling de tekst 'Neerland is uw Vaderland. Veilig woont ge 'er in. / Als gij groot zijt, hebt gij dáár ook uw huisgezin'

betrekking tot het uitdrukken van de wetenschappelijke nuance, het raakte ook de burgerlijke emancipatie. Verlooy hoorde bij de groep mensen die streefde naar democratisering.

Er zijn grote parallellen tussen de toenmalige en de hedendaagse situatie te zien. Het Nederlandstalig toneel wordt tegenwoordig niet zo zeer bedreigd, maar de meeste rolprenten, 'songs' en reclameslogans zijn in het Engels. De Engelse ziekte heeft evenwel (nog?) niet postgevat in het bestuur en de nieuwsmedia. Ook is de voertaal in het binnenlands bestuur Nederlands (en in Friesland ook Fries), maar op het terrein van het hoger onderwijs zijn de laatste jaren bedenkelijke ontwikkelingen waar te nemen.

Engels meer ruimte

Een van de opvallendste aspecten van de huidige maatschappelijke 'onacht' van het Nederlands is de lage be-

langstelling voor de studie Nederlands in Nederland. De studie is in het buitenland met zo'n veertienduizend studenten vele malen populairder dan in Nederland zelf. In Nederland trok de bachelorstudie vorig jaar ruim zeventienhonderd studenten, verspreid over meerdere universiteiten. Als klap op de vuurpijl kwam laatstelijk de sluiting van de bachelor Nederlands aan de Vrije Universiteit. Het regeerakkoord zegt wel: 'De Nederlandse taal blijft overeind en verdwijnt niet uit het onderwijs, ook niet uit het hoger onderwijs. De wet heeft Nederlands als uitgangspunt, maar kent ook uitzonderingen. Die zijn er niet voor niets.' Deze uitspraak staat in scherp contrast met de praktijk. Meer dan driekwart van de masteropleidingen is nu al Engelstalig en ook het aantal Engelstalige bacheloropleidingen neemt toe. Werd het regeringsstandpunt al op een negatief geformuleerde wijze (verdwijnt niet uit het onderwijs, ook niet uit het hoger onderwijs) uitgedrukt, het laatste voorstel van minister Van Engels-

**Sonnet in een verkochte taal
waarin de studie Nederlands aan de VU wordt
opgeheven**

Doordesemd spreken in je moedertaal
met elegantie van een palimpsest,
waarin uit elke tijd en elk gewest
nuance schemert als een godenmaal

van connotaties, is iets anders dan
te denken dat je best goed Engels spreekt
op krukken als je een verweekt, gebleekt
gesprekje voert, gespeend van elk elan.

In Nederland heeft men zijn taal verpatst
voor inschrijfgeld van uitheemse studenten.
Zorgvuldigheid en zwier zijn opgedoekt

om op zijn ordinairst en allerplatst
te cashen. Wie zijn taal denkt uit te venten,
heeft ook cachet en gratie afgeboekt.

ILJA LEONARD PFEIJFFER
(NRC Handelsblad, 1 maart 2019)

hoven is dat het Engels als onderwijstaal meer ruimte krijgt. Nu staat er nog in de wet dat het hoger onderwijs in het Nederlands wordt gegeven, tenzij een andere taal noodzakelijk is. Die passage wil de minister schrappen.

De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen heeft al in haar verkenning *Nederlands en/of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands Hoger Onderwijs* (2017) opgemerkt dat de keuze voor het Engels niet een automatisme mag zijn: er moeten goede vakinhoudelijke en aan de arbeidsmarkt gerelateerde redenen zijn om op het Engels over te stappen. De keuze voor een onderwijstaal moet bewust gemaakt worden. De opleidingen zelf moeten hierin een belangrijke stem hebben. Of dit een dam kan opwerpen tegen het verder veronachtzamen van de moedertaal is echter hoogst twijfelachtig.

Exemplarisch waar verengelsing nu al toe leidt, is wat Lotte Jensen, hoogleraar Nederlandse literatuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit van Nijmegen, meldde in een opinieartikel in *de Volkskrant* van 15 december

2017. Een eindwerkstuk over Vondel moest verplicht in het Engels geschreven worden, omdat de researchmaster Engelstalig is en de examencommissie dit eist. Alle citaten moesten worden vertaald en zo werd Vondels bloemrijke taal in een platgewalst Engels overgezet; weg metrum, rijm en poëtische kracht van de Nederlandse taal. Andersom blijft na een Engelstalige studie het niveau van het Nederlands bij terugkeer van de ‘master’ in de Nederlandse maatschappij op het eigen vakgebied onder de maat. Het betekent dat de gediplomeerde, voor het eerst sinds de middelbare school, weer lange, goedlopende teksten in het Nederlands moet schrijven. Het kan resulteren in een vertaald Engels met een laag gebruik van synoniemen. Het schrijven in het Engels gaat dan ook soepeler dan in de eigen taal. Het tegenovergestelde van de taalbeheersing in de Franse tijd; niet de vreemde taal leidt eronder maar de moedertaal!

Zo gezien heeft de toestand in het hoger onderwijs niet alleen op het microniveau van de geschreven taal een negatieve uitwerking, maar ook op het mesoniveau met het langzamerhand verdwijnen van onderzoek en onderwijs van de Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis op masterniveau. Door het ontbreken van Nederlandstalig onderwijs wordt het moeilijk schrijvers en secundaire literatuur in de moedertaal te behandelen. Ook dreigt een eigen Nederlandse denkniche, het formuleren van gedachten in de eigen culturele context, op academisch niveau te verdwijnen. De gevolgen zullen later doorwerken op het macroniveau van de Nederlandse maatschappij. Zo heeft de TU Eindhoven vorig jaar besloten dat de Engelse taal vanaf 2020 niet alleen bijna uitsluitend voertaal in het onderwijs is, maar dat het ook de officiële bestuurstaal van de universiteit wordt. Het maatschappelijke domein van het hoger onderwijs gaat voor het Nederlands verdwijnen.

Tegenbeweging

In de tijd van Verlooy in de tweede helft van de achttiende eeuw kwam een emancipatiebeweging van de burgerij op gang die zich wel om de moedertaal bekommerde. In de Republiek vindt het verzet tegen de regenten onder andere een weg in het oprichten van allerlei genootschappen die meer rechten en stimulering van de ontwikkeling van de lagere standen als doel hadden. Zo is de oprichting van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen in 1784 ontstaan. Deze richtte zich ook op goed onderwijs en het vervaardigen van goede schoolboeken, zoals bijvoorbeeld het *Vaderlandsch A-B boek voor de Nederlandsche jeugd* van J. H. Swildens. Een van de onderwerpen hierin was het begrip *vaderland*. Deze burgerlijke

Ook dreigt een eigen Nederlandse denkniche, het formuleren van gedachten in de eigen culturele context, op academisch niveau te verdwijnen

emancipatie ging gepaard met een bewustwording van dit begrip. De oprichting van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde in 1766 valt ook in diezelfde tweede helft van de achttiende eeuw. Dit genootschap stelde zich de beoefening van de schone letteren en de studie van de Nederlandse taal- en letterkunde, geschied- en oudheidkunde in hun onderlinge samenhang ten doel. De victorie voor het Nederlands in het hoger onderwijs begon overigens aan de universiteit van Franeker, waar Everwinus Wassenbergh in 1797 de eerste hoogleraar met Nederlands als opdracht had.

Het verzet tegen de afkalvende positie van het Nederlands komt niet van de regering maar onder andere van de vereniging Beter Onderwijs Nederland (BON). Ze haalde eerst duizenden handtekeningen binnen ‘tegen taalverschraling door verengelsing’, maar dit maakte op de politiek geen indruk. Het werd tijd voor een juridische benadering. BON spande een kort geding aan tegen de universiteiten Twente en Maastricht, die volgens de vereniging zonder geldige reden opleidingen in het Engels aanbieden. Ook de Inspectie van het Onderwijs werd gedaagd: ook deze overheidsinstelling laat de verengelsing op zijn beloop. Maastricht verweerde zich in *de Volkskrant* van 18 juni 2018 met het argument van de internationale uitsluiting: ‘Wij zijn al decennia bezig met internationalisering. We hebben een heel duidelijk taalbeleid en we voldoen aan de wetgeving. Als Nederland een kenniseconomie wil zijn, moeten we toch gaan internationaliseren.’

BON-voorzitter Ad Verbrugge ging in diezelfde krant op de andere kant van de medaille in: ‘In de wet staat ook dat opleidingen aandacht moeten besteden aan de Nederlandse taalvaardigheid van studenten. Daar moet het over gaan. (...) In de wet staat uitdrukkelijk dat onderwijsinstellingen de Nederlandse taalvaardigheden van studenten moeten bevorderen.’

‘Universiteiten richten veel schade aan’ met Engels als voertaal. ‘Studenten moeten leren zich zo precies mogelijk te verwoorden in het Nederlands. Dat is een essentieel onderdeel van academische vorming’, aldus Verbrugge.

De uitspraak van de rechter op 6 juli 2018 leidde vooreerst niet tot een verbod op de verdergaande verengelsing en er volgde ook niets uit over de (on)wettigheid van volledig Engelstalige bacheloropleidingen. De Inspectie concludeerde in haar rapport van 21 december dat jaar

wel dat de instellingen met hun verantwoording tot noodzaak van onderwijs in een andere taal dan het Nederlands buiten de wet opereerden. Hiermee is de discussie over de plaats van het Nederlands nog steeds actueel.

Conclusie

Martin Sommer wist in zijn column van *de Volkskrant* van 8 juni 2018 de taalhouding van de minister goed samen te vatten. Met haar intentie tot het schrappen van de taalpassage geeft zij te kennen ‘dat ze het voorschrijven van het Nederlands niet meer van deze tijd vindt. De diepe tevredenheid van de universiteits- en hogeschoollobby over de “internationaliseringsagenda” spreekt boekdelen. Lees die Kamerbrief, vol inclusiviteit en schitterende uitzichten over de grens. Afgezien van het verschrikkelijke “valorisatie” rept de tekst met geen woord over de plaats van de universiteit in de Nederlandse samenleving.’

Sommer weet het geheel ook in historisch perspectief te plaatsen. Hij schrijft over het ontstaan van een bovenlaag die zich op het werk in het Engels onderhoudt. Hij vergelijkt het met de achttiende-eeuwse standenstaat toen de bovenlaag Frans sprak: ‘De landstaal was voor de boertjes.’ De lager opgeleiden zullen het volgens hem steeds moeilijker krijgen. De VK-columnist sluit af met het spiegelen van het begrip uitsluiting: ‘Toch zou ik er niet van opkijken als het Nederlands nog eens wordt opgeheven, en wel uit oogpunt van burgerschap. Want in het land waar “iedereen kan zijn wie hij wil zijn”, zullen steeds meer inwoners zich achtergesteld voelen, omdat ze het Nederlands onvoldoende machtig zijn.’

Als de geschiedenis zich gaat herhalen, dan wordt het tijd voor een tegenbeweging. BON is al bezig en de hoogleraren Nederlands gaan zich al op de studie Nederlands beraden. Nu nog een brede maatschappelijke beweging die de taal van Nederland weer acht en ervoor zorgt dat de politiek haar niet meer stiefmoederlijk behandelt. Is de oproep aan de Tweede Kamer van 194 prominenten op 23 maart dit jaar (‘Kamerleden, de toekomst van het Nederlands ligt in uw handen’) hier misschien een begin van? ■

LITERATUUR

Jan Baptist Chrysostomus Verlooy. (1979). *Verhandeling op d'onacht der moederlyke taal in de Nederlanden* (Ed. Jos Smeyers en Jan van den Broeck). Den Haag: Martinus Nijhoff / Tjeenk Willink-Noorduijn. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. (2017). *Nederlands en/of Engels? Taalkeuze met beleid in het Nederlands Hoger Onderwijs*. Amsterdam: Auteur.